

Demokrasi-Kalkınma İlişkisi Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Gündemi: Demokrasi mi, İstikrar mı?

Fulya Akgül Durakçay & Asiye Gün
Güneş Gülal

Özet

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin (AB) demokrasi teşviki gündeminde demokrasinin bir gerekliliği olarak kalkınma unsurunu teşvik edip etmediği hususu AB'nin siyasi/demokratik koşulluluk ilkesini bölgelere ve ülkelere göre seçici bir şekilde uygulayışı ve demokrasi ile istikrar arasında yaşadığı ikilem çerçevesinde incelenmektedir. İktisadi kalkınma ile demokratikleşme arasında bir korelasyon olduğunu savunan, Lipset hipotezi olarak anılan ve modernleşme teorilerinin kaynağını oluşturan yaklaşıma göre; demokratikleşmenin itici gücü aşağıdan yukarıya bir süreç ile devletlerin iç faktörlerine dayanmaktadır. Daha yüksek ekonomik gelişmişlik düzeyinin, daha iyi eğitilmiş bir nüfus ve daha geniş bir orta sınıf ile değerlerin gelenekselden moderne doğru evrilmesi ve siyasete daha fazla katılımın talep edilmesi ile demokratikleşmeye olumlu etkide bulunması bu yaklaşımın doğrusal çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, ilk olarak demokrasi-kalkınma arasındaki ilişki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin demokrasiye geçiş ya da demokrasinin pekişmesi için gerekli bir etmen olarak görülmesi bağlamında teorik olarak ele alınmaktadır. Daha sonra 1990'lı yılların başından itibaren demokrasiyi teşvik edici bir aktör olarak evrilen AB'nin demokrasi teşviki geçmişi ile politikalarının genel hatları çizilmekte ve AB'nin demokrasi anlayışında kalkınma unsurunun yerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile demokrasiye geçiş yapan ülkelerdeki yoğun artış, demokrasiye geçişin ve demokrasinin yerleşmesinin koşullarının neler olduğuna ilişkin tartışmaları canlandırmıştır. Demokrasi ve kalkınma arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne süren Lipset hipotezinin 1990'lı yıllarda yeniden gündeme gelmesini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Lipset hipotezinde ekonomik gelişmenin eğitimi, eğitimin de siyasi katılımı etkileyeceği, bu durumun da demokratik geçiş ve demokratik istikrarı beraberinde getireceği varsayılmaktadır. Ancak, sekülerleşme ve modernleşme süreçleri ile birlikte demokrasinin de ortaya çıkacağını savunan pozitivist ve ilerlemeci görüşlerinin beklentilerinin aksine; Çin, Rusya, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Singapur gibi yüksek gelirli ülkelerde ekonomik gelişmişliğin demokrasi uygulamalarını getirmediği ve bazı demokratik ülkelerde demokrasiden geri dönüldüğü görülmektedir. Bu durum demokrasi ile ekonomik gelişmişlik arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve ilişkinin yönünü tespit etmeyi amaçlayan alanyazını da canlı tutmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile güvenlik gündemi, tehditler ve riskler de değişmiş; Avrupa Birliği (AB) demokratik norm ve değerlerin geliştirilmesini teşvik eden bir aktör olarak evrilmeye başlamıştır. Demokrasi teşvikini dış ve güvenlik politikasının amaç ve aracı haline getiren AB, bu kapsamda üçüncü ülkelerle ilişkilerinde demokratik koşulluluk ilkesine yer vermeye başlamıştır. Başta genişleme politikası ve Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde ekonomik ve finansal yardımları içeren anlaşmalar, koşulluluk ilkesi gereğince demokrasinin yerleşmesi ve sürdürülmesi için birtakım reformların gerçekleştirilmesini ödülleri aracılığı ile teşvik etmektedir. Ancak, AB'nin demokrasi teşviki gündemini güvenliğine olumsuz etkide bulunacak durumlarda ikincil konuma itmesi ve demokrasi ile güvenlik/istikrar arasında bir çelişki olduğu durumlarda tercihini demokrasiden yana kullanmaması eleştirileri beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada AB'nin demokrasi teşviki politikasında kalkınmanın yeri ile demokrasi-istikrar ikilemi örnek ülkeler üzerinden incelenmektedir. İlk olarak, demokrasi kavramı üzerine kısa bir alanyazın incelemesi yapılmakta; demokrasinin yerleşmesi ve demokrasi-kalkınma ilişkisi Lipset hipotezi ve ardından bu hipotezi geliştiren isimler üzerinden tartışılmaktadır. Daha sonra, demokrasiyi teşvik eden bir aktör olarak AB'nin demokrasi teşviki geçmişi ve politikaları incelenmektedir. Son olarak, AB'nin demokrasi teşviki politikalarında demokrasiden mi, yoksa istikrardan yana mı olduğu sorusu demokrasi teşviki gündeminde yer verdiği kalkınma unsuru çerçevesinde ele alınmaktadır.

Demokrasi, Demokrasinin Yerleşmesi ve Demokrasi-Kalkınma İlişkisi

En temel hali ile siyasi gücün halka dayandığı sistem olarak tanımlanabilecek demokrasi kavramı hem teoride hem pratikte kişiden kişiye oldukça değişiklik gösteren anlamlandırmalara sahiptir. Demokrasi kavramının kökenleri “doğrudan demokrasi” ve “seçim” uygulamaları ile “katılım” unsurunu aldığı Atina’ya ve “cumhuriyetçilik” ile “güçler ayrılığı” ilkelerinin uygulanması ile belirginleşen “dolaylı/temsili demokrasi” uygulamasının görüldüğü Roma İmparatorluğu’na dayandırılmaktadır (Zakaria, 2013: 189-190). Tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı siyasal sistemler olarak tezahür eden demokrasi ya da demokratik rejimleri değerlerden ayrı düşünmek ise mümkün değildir. Örneğin; bireysel özgürlüğü, en temel demokratik değerlerden biri olarak kabul eden Batı’nın aksine, Sovyetler Birliği kendi “doğru demokrasi” anlayışı çerçevesinde bireysel özgürlüğü değil; müşterek eşitlik, tam istihdam, evrensel eğitim ve iktisadi sınıf yapısının ortadan kaldırılması gibi değerleri demokrasinin bir parçası olarak tanımlamıştır (O’Neil, 2010: 110).

Modern liberal demokrasi anlayışını yansıtan tanımlardan birini Schumpeter; ilk baskısının 1943’te yayımlandığı *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* adlı kitabında seçimler üzerinden yapmaktadır (2003:259). Schumpeter (2003: 250-269) demokrasiyi halkı siyasi karara varmanın merkezine yerleştirerek ortak iyiyi gerçekleştiren bir kurumsal düzenleme olarak gören ve bireylerin kesin ve rasyonel kararları olduğunu kabul eden klasik yaklaşımı eleştirmektedir. Bu yaklaşımda bireylerin temsilcileri seçme işlevlerinin, siyasi konular hakkında karara varma gücünün seçmene bırakılması karşısında ikincil konumda yer aldığını belirten Schumpeter (2003: 269), demokrasiyi bireylerin halkın oyu için rekabet ederek siyasal kararları verme gücüne eriştikleri bir kurumsal düzenleme olarak tanımlamaktadır. Böylelikle, Schumpeter her yurttaşın oy verme ve aday olma hakkına sahip olduğu, çok partili adil seçimlerin yapıldığı ülkeleri demokrasi olarak görmek için tek boyutlu ve minimalist bir tanım sunmaktadır (Sözen, 2016: 58-59).

Dahl’ın (1971: 1-2) demokrasi tanımında, demokrasinin belirleyici unsurlarından biri tüm vatandaşlarının tercihlerine tamamen ya da neredeyse tamamen yanıt veren bir siyasal sistem olmasıdır. Demokrasi terimini varsayımsal sistemler için kullanan (Dahl 1971: 9), bu ideal demokrasi ile tecrübe edilen hatalı ve ideal olana yaklaşma çabası içinde olan kurumsal düzenlemeler arasında bir ayrım yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Dahl, mevcut modern çoğulcu demokrasileri poliarşi olarak tanımlamaktadır (Sözen, 2016: 60). Poliarşi kavramı ile kapsayıcı, muhalefete ve rekabete kısıtlama getirmeyen bir

siyasal sistemden bahsedilmektedir. Böylelikle Schumpeter'in demokrasi tanımında yer alan adil ve özgür seçimler, seçme ve seçilme hakkı gibi ölçütlerin üzerine ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve seçimler arasındaki dönemde rekabetin adil olmasını ve muhalefetin seçmene ulaşmasını sağlayacak farklı kaynaklardan bilgi edinme özgürlüğü gibi özgürlükleri ekleyen Dahl (2001: 1-8), iki boyutlu bir demokrasi anlayışı getirmektedir.

Schumpeter ve Dahl'ın sunduğu, daha çok yöntemsel olarak görülebilecek temel şartların ötesinde, demokrasiye geçişi ve geçişten sonra demokrasinin yerleşmesini/pekişmesini sağlayacak unsurlar çeşitlilik göstermektedir. Przeworski (1991: 26) demokrasinin yerleşmesinden bahsedebilmek için demokrasinin "kasabadaki tek oyun" olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir. Diğer bir deyişle demokrasinin pekişmesi için siyasi aktörlerinin çoğunluğunun demokrasi dışında başka bir siyasi rejimi alternatif olarak düşünmemesi ve çatışmaların/anlaşmazlıkların çözümünün demokratik anayasal normlar çerçevesinde çözüldüğü bir anlayışın alışkanlığa dönüşmüş olması gerekmektedir. Linz ve Stephan (1996: 5) demokrasinin kasabadaki tek oyun haline gelmesi için davranışsal, tavırsal ve anayasal olarak pekişmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Diamond vd. (1997: 22-34) demokrasinin yerleşmesinde etkili olan unsurları şu şekilde sıralamaktadır: neredeyse tüm siyasi aktörlerin ve vatandaşların gözünde meşruiyete sahip siyasi kurumlar, ordunun sivil gücün denetimi altında olduğu sivil-asker ilişkileri, devletten bağımsız ve gücün kötüye kullanımını denetleyen bir sivil toplumun varlığı, sosyo-ekonomik gelişmişlik ve uluslararası ve bölgesel aktörlerin demokrasiyi özendirici ve teşvik edici etkileri.

Merkel (2004: 33-34) *Gömülü ve Sorunlu Demokrasiler* adlı çalışmasında demokrasiden anlaşılanın genel olarak seçimsel demokrasi olduğunu belirtmekte ve seçim kistasının demokrasi olmak için yeterli olmadığını dile getirmektedir. Demokrasi-otokrasi ayrımının ötesinde demokrasilerin içinde de ayrıma giden Merkel (2004: 33-37), gömülü demokrasiyi demokrasinin içsel ve dışsal olarak tamamen yerleşik olduğu bir kurumsal yapı olarak tanımlamaktadır. Demokrasinin tanımlayıcı unsurlarını kısmi rejimler olarak adlandıran Merkel, beş kısmi rejimden söz etmektedir: seçimsel rejim, siyasi özgürlükler, sivil haklar, kuvvetler ayrılığı/yatay hesap verilebilirlik ve demokratik yollarla seçilmiş temsilcilerin etkin yönetme gücü. Demokrasinin kısmi rejimlerinden herhangi birinin anayasal demokrasiyi işleyemez hale getirecek şekilde zarar görmesi ise demokrasileri sorunlu demokrasiler yapmaktadır. Demokrasiyi bağımsız ve birbirine bağımlı kısmi rejimlerin birleşimi olarak ifade eden Merkel (2004: 43-44), demokrasinin yerleşmesini sağlayan bu iç faktörlerin ötesinde sosyo-ekonomik bağlam, sivil toplum ve uluslararası

ve bölgesel bütünleşmeyi gömülü demokrasinin dış halkaları olarak görmektedir. Merkel (2004: 44) sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile demokrasinin sürdürülebilirlik olasılığı arasındaki korelasyonun geçerliliğini vurgulamakta ancak gelişmiş bir ekonominin demokrasinin zorunlu şartı olmadığını dile getirmektedir. Merkel (2004: 44) iktisadi kaynakların eşitsiz dağılımının vatandaşların gelir ve refah düzeyleri arasında uçurum yaratarak yoksulluk sınırının altında yaşayan kişi sayısını artırmasının demokrasi üzerinde olumsuz etkisinin olduğuna dikkat çekmektedir. Olumsuz etkilerin en büyük göstergesi, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin yetersizliği sebebi ile eğitim kaynaklarına erişimin engellenmesi ve böylelikle vatandaşların siyasi katılım şanslarının azalmasıdır. Merkel (2004:45), vatandaşların yalnızca sosyo-ekonomik statülerinin yeterince gelişmiş olması sayesinde güvende ve eğitilmiş olabileceklerinin ve böylelikle vatandaş olarak bağımsız görüş oluşturabileceklerinin altını çizmektedir.

Sodaro, (2008: 171-172) demokrasiden herhangi bir şekilde bahsedilebilmesi için beş temel prensibin olması gerektiğini belirtmektedir. Bu prensipler demokrasinin iki basamaklı temele dayandığı üç sütun olarak kurgulanmaktadır. Demokrasinin temellerini özgürlük, eşitlik, adalet ve saygı gibi demokratik değerler ile hukukun üstünlüğü oluştururken, demokrasinin sütunlarını halkın egemenliği, haklar ve özgürlükler ile ekonomik refah oluşturmaktadır. Sodaro (2008: 184) refahın demokratik bir değer olduğunu vurgulamaktadır. Vatandaşların hükümetlerinden ekonomik büyümenin artmasına, yoksullukla mücadele etmesine ve eğitim harcamalarından sağlık yardımına kadar çeşitli sosyal yardımlarda bulunmasına yönelik beklentilerinin olağan olduğunu dile getirmektedir. Sodaro ayrıca, demokrasinin öncelikli ve ağırlıklı olarak iktisadi temellerde algılanmasının yaygın olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, demokrasilerin vermesi gereken sınav eşitlik, adalet ve içerme gibi demokratik değerlerden ödün vermeden refahı sağlamayı başarıp başaramayacaklarıdır (Sodaro, 2008: 184-185).

Demokrasinin belli ülkelerde ortaya çıkıp diğerlerinde ortaya çıkmaması birçok sosyal bilimciyi demokratikleşmenin sebeplerini araştırmaya itmiş; demokrasi – ekonomik gelişme/kalkınma ve demokrasi – büyüme arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Her ne kadar literatürde birbirlerinin yerine kullanılsalar da ekonomik gelişme ve ekonomik kalkınma birbirlerinden farklı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Büyüme; bir ülkenin sahip olduğu kıt kaynakların miktarını artırarak veya onların

¹ İngilizce kaynaklarda “development” olarak karşımıza çıkan kavramın, Türkçe’ye kalkınma ve/veya gelişme olarak çevrildiği görülmektedir. Bu çalışmada, İngilizce kaynaklardan yararlanılırken kavram kalkınma ya da sosyal alanı da içerecek şekilde ekonomik gelişmişlik olarak çevrilmiştir.

kalitelerini iyileştirerek üretim olanakları sınırını genişletmesi veya üretim teknolojisini ve kurumsal çerçeveyi değiştirerek daha yüksek üretim düzeylerine çıkması; toplumda fert başına üretimin sürekli artışıdır (Üstünel, 1997: 58; Unay, 1999: 377). Kalkınma ise; nicel değişim anlamına gelen büyümeyi de içine alan, ekonomik ve sosyal yapı değişikliğini gerektiren nitel bir değişimdir. Kalkınmada büyümeden farklı olarak, toplumdaki her sınıfın, toplumsal grubun ya da bölgenin artan refahtan daha fazla pay alarak, refah düzeyinin dengeli dağılımının sağlanması gerekmektedir. Temelde kalkınmanın amacı, insanların daha iyi yaşamalarını sağlamak için artan iktisadi olanakları (büyümeyi) sosyal sorunların çözülmesinde kullanmaktır (Güven, 1995: 6).

Bu iki kavramın yanı sıra gelişme kavramı da kalkınma aşamasını tamamlamış ve yapısal değişim içine girmiş ekonomilerin sosyal alanlarda, eğitimde, hukuk alanında, demokraside, kültürel yaşamda ilerlemesini tanımlamakta kullanılmaktadır (Eğilmez, 2012). Unay'a göre (1999: 378) bir ekonomide emeğin vasıflarının yükselmesi, verimliliğin artması, organizasyonun rasyonelleşmesi, kalkınmayı frenleyen geleneklerin değişmesi, sosyal adaletin gerçekleşmesi, gelir dağılımı adaletinin sağlanması gelişmenin kapsamına girmektedir. Sonuç olarak kalkınma ve gelişme birbirlerine yakın kavramlar olup; ekonomik büyüme gelirdeki artışı, kalkınma ise büyümeyi de kapsayarak ekonomik ve sosyal gelişmeleri ifade etmektedir. Nitekim, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılan insani gelişme/kalkınma tanımına göre; bir ülkenin gelişmişlik düzeyi yalnızca ekonomik büyüme ölçütü ile değil, bireylerin yetkinliklerini merkeze alarak ölçülmektedir. BM, insani gelişmenin/kalkınmanın temeline uzun ve sağlıklı bir yaşamı, bilgiye erişebilecek olanaklara sahip olmayı ve makul bir yaşam standardını koyarak büyümenin yanı sıra sağlık ve eğitim ölçütlerine odaklanmaktadır (UNDP, HDI).

Bu bağlamda, Lipset (1959) demokrasi ile ekonomik gelişmişlik/kalkınma arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne sürmüştür. Lipset hipotezinde demokratik siyasal sistemi sürdürülebilir kılan yapısal özellikler, kalkınma ve meşruiyet olarak tanımlanmaktadır. Lipset refah, sanayileşme, kentleşme ve eğitimin kalkınmanın temel unsurları olduğunu belirterek ağırlıklı olarak eğitime odaklanmaktadır. Modern bir eğitim bireyi iyi bir vatandaş yapmasa dahi bunun olmasını kolaylaştırmakta, bireylerin hoşgörü ilkesine olan ihtiyacı anlamalarını ve radikal ve monistik doktrinlerden uzak durmalarını sağlamakta, ayrıca rasyonel seçim yapma kapasitelerini artırmaktadır. Bu bakımdan, bir ülkede eğitim seviyesindeki artış ile demokrasi arasında doğru orantı bulunmaktadır (Lipset, 1959: 79). Ekonomik kalkınma daha iyi eğitim, daha az yoksulluk, geniş bir orta sınıf ve yetkili bir kamu hizmetiyle birlikte seyretmektedir (Schimmelfennig ve Scholtz, 2008: 192). Kentleşme ve eğitim üzerinde duran Lerner'e göre kentleşme okuryazarlığı

artırmakta, bu durum kitle iletişim araçlarının kullanımını yaygınlaştırmakta ve sonuç olarak ekonomik, sosyal ve siyasal alana toplumsal katılım artmaktadır. Dolayısıyla kalkınmış toplumlarda demokrasinin gelişebilme ihtimali daha yüksek olacaktır (Özden ve Erbay, 2017: 351).

Lipset'in hipotezi ile benzer şekilde Coleman, Cutright, Rustow ve Huntington da ekonomik kalkınma ile siyasi rekabet arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır: ekonomik açıdan gelişmiş bir ülkenin demokrasiye ulaşma ve onu sürdürme olasılığı daha yüksektir. Lipset, Rustow ve Huntington demokrasinin beş ön koşulu üzerinde durmuştur: daha piyasa odaklı bir ekonominin varlığı; daha yüksek ekonomik refah düzeyi; daha yüksek eğitim düzeyi; güçlü ve özerk burjuvaziyi içeren daha geniş sosyal çoğulculuk; daha az monistik, çeşitliliğe ve uzlaşmaya daha hoşgörülü bir kültürün varlığı (Pourgerami, 1988: 124-5). Uzun dönemde ekonomik gelişmenin demokrasinin temelini oluşturduğunu ifade eden Huntington'a göre (1991: 69-72) ekonomik gelişmişlik düzeyinin demokratikleşmeye olumlu etkisi vardır.

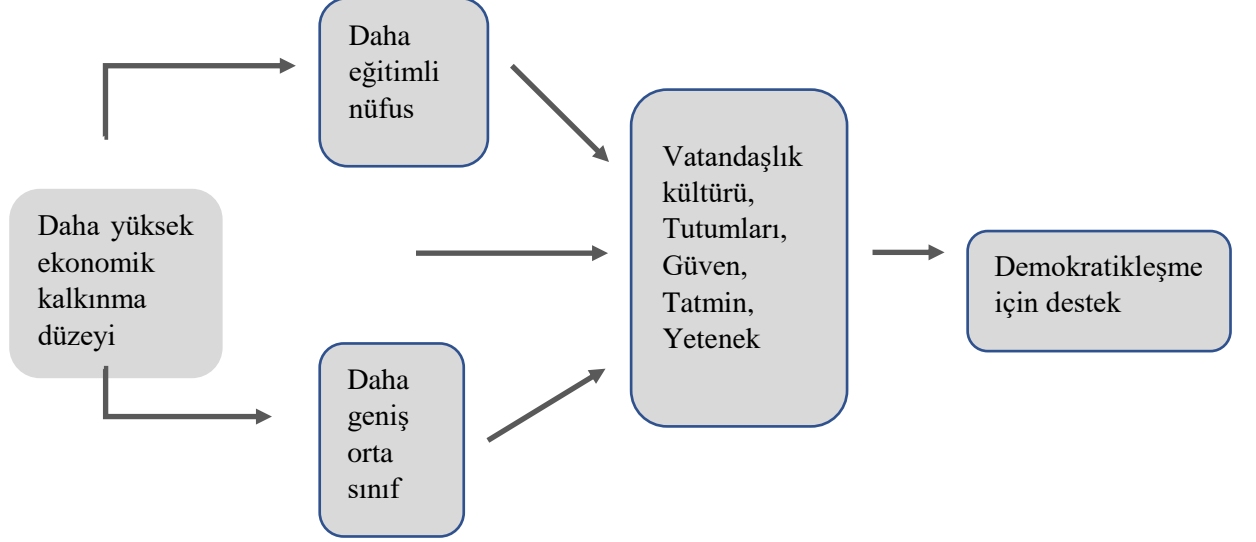
Barro (1996) çeşitli ülke verilerini karşılaştırdığı çalışmasında ekonomik gelişim seviyesi düşük ülkelerin demokrasiyi sürdüremediğini ileri sürmüştür. Örneğin, 1960'lı yıllarda bağımsızlığını yeni kazanmış Afrika ülkelerine oturtulan siyasi özgürlükler devam etme eğiliminde değilken; Şili, Güney Kore, Tayvan, İspanya ve Portekiz gibi demokratik olmayan fakat önemli ekonomik gelişme kaydeden – özellikle eğitim açısından- ülkeler daha demokratik hale gelmiştir (Barro, 1996: 38-9). Przeworski ve Limongi de yaptıkları çalışmada, varlıklı ülkelerde rejimin daha dayanıklı olduğunu, demokrasi ile ekonomik gelişmişlik arasında bir korelasyonun varlığını doğrulamışlardır (Gürsoy, 2015: 87).

Ekonomik gelişme ve demokratikleşme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri süren çalışmaların yanı sıra, bu yaklaşımı sorgulayan ve analizlerinde aksini ispatlayan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Loewenthal, siyasi özgürlükteki artışın gelişmede gecikmeye ve hızlı büyümenin de özgürlük kaybına neden olacağını öne sürmüştür. O'Donnell ve Bauer de gelişme sürecinin kaçınılmaz olarak yeni, güçlü ve daha kalıcı otoriter yönetime neden olacağını iddia etmiştir (Pourgerami, 1988: 124). Therborn da Lipset'e yönelik eleştirisinde birçok Avrupa ülkesinin, modernleşmeden bağımsız olarak, savaştan dolayı demokratikleştiğini; bazı diktatörlüklerin ekonomik krizler, bazılarının da dış baskı nedeniyle çöktüğünü söylemiştir (Przeworski ve Limongi, 1997:158).

Modernleşme teorisi ortaya atıldığı dönemde ağırlıklı olarak kabul edilmiş, ülkeler arası veriler incelenerek ekonomik gelişme ve demokratikleşme arasında bir ilişki olduğu

gösterilmeye çalışmıştır. 1970'lerde zengin Latin Amerika ülkelerinde demokrasilerin çöküşüyle birlikte Lipset'in modernleşme teorisine itirazlar yükselmiştir. Przeworski ve Limongi'ye göre modernleşme teorisi ile ilgili tartışma, demokrasiye geçiş ile demokrasinin pekiştirilmesi/yerleşmesi arasında ayırım yapmamasından kaynaklanmakta; ekonomik gelişme demokrasinin ortaya çıkmasında değil, ancak demokrasinin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Przeworski ve Limongi, 1997:177; Berman, 2009). 1990'lı yıllarda ise birçok ülkenin demokrasiye geçişiyle birlikte teori yeniden doğrulanmıştır (McClintock, 2005). Diamond (1992), Lipset'in hipotezini yeniden formüle ederek iktisadi kalkınmanın göstergesi olarak Lipset'in kullandığı kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla yerine İnsani Gelişmişlik Endeksi'nin kullanılmasının daha doğru olduğunu belirtmiştir. Bir ülkenin vatandaşları iktisadi olarak ne kadar iyi durumda ise ülkeleri için demokratik bir sistemi tercih etme, başarma ve sürdürme şanslarının o kadar yüksek olduğunu ileri sürmüştür. Rueschemeyen vd. (1992) sosyo-ekonomik gelişmişlik ile demokrasi arasında bir ilişki olduğunu kabul etmekle birlikte, demokrasinin itici gücünün başta Lipset tarafından ileri sürüldüğü üzere orta sınıfın genişlemesi olmadığını savunmaktadır. Bu bağlamda, kapitalist kalkınma ile sınıfların ve sınıflar arası ilişkilerin dengesinin değiştiği dile getirilmektedir. Demokratikleşme ise, alt sınıfların güçlenmesi ve üst sınıfların hegemonyasını sorgulaması sonucunda ancak başarılı olurlarsa gerçekleşmektedir.

Şekil 1'de görüleceği üzere, demokratikleşmenin bir sebebi ya da öncüsü olarak görülen ekonomik gelişme seviyesindeki artışın demokratikleşmeye olumlu etkisi, devletin kalkındıkça daha büyük bir orta sınıfa sahip olması ve eğitime ayırdığı kaynakların artması ile nüfusun eğitim seviyesinin artmasının gerçekleşmesi ile başlamaktadır. Modernleşme teorileri kalkınma ile birlikte modernleşmenin de doğrusal bir gelişme göstereceğini savunmaktadır. Ancak, modernleşmenin doğrudan ve kısa vadede demokratikleşme getireceğinin düşünülmediğini vurgulamak gerekmektedir. Nedensellik mantığı çerçevesinde, modernleşmenin uzun vadede demokrasiyi kolaylaştıran sosyal ve kültürel değişiklikleri yaratması beklenmektedir.

Şekil 1: Bir Demokratikleşme Etkeni Olarak Ekonomik Gelişmişlik

Kaynak: Huntington, 1991: 140.

Inglehart ve Welzel (2009: 5-6), iktisadi olarak kendini güvende hissedilen bireylerin kendini ifade etme değerlerine ve siyasi davranışını harekete geçiren seçme özgürlüğüne daha fazla önem vermeye başladıklarını ileri sürmektedir. Yönetim açısından, belli bir noktadan sonra halkın gittikçe artan demokratikleşme taleplerini göz ardı etmek mümkün olamamaktadır. Böylelikle, modernleşme ileri safhalarında demokratik kurumların gelişmesini sağlayan sosyo-kültürel değişimleri beraberinde getirmektedir. Inglehart ve Welzel (2009: 7) yüksek gelirli ülkelerin değer sistemlerinin düşük gelirli ülkelerinkinden oldukça farklı olduğunu vurgulayarak düşük gelirli ülkelerde gelenekselciliğin, geleneksel cinsiyet rollerinin ve dinin; yüksek gelirli ülkelerde ise kendini ifade etmeye olan vurgunun ve seküler değerlerin ön planda olduğunu dile getirmektedir. Lipset'in önerdiği gibi ekonomik gelişmeden demokratikleşmeye doğru bir doğrusallığın günümüzde de geçerli olduğunu belirten Inglehart ve Welzel (2009: 8), demokrasiye geçişi ve demokrasinin yerleşmesinin sağlayan faktörün ekonomik gelişmişliğin uzun vadede yarattığı kültürel değişim olduğunu altını çizmektedir.

Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Geçmişi ve Politikaları

Avrupa Birliği 1990'ların ortalarından itibaren üçüncü ülkelerde demokrasiyi teşvik eden bir aktör olarak evrilmektedir. AB'nin demokrasi teşviki gündemi Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ortaya çıkan yeni komşular, yeni sınırlar ve yeni tehditler bağlamında Birliğin kendi içinde geçirdiği kurumsal değişikliklerden de etkilenerek

şekillenmektedir. 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran antlaşmada ekonomik dayanışmaya öncelik tanınmış, demokrasi ve insan haklarına herhangi bir atıf yapılmamıştır. Aynı şekilde, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşması'nda da demokrasi ve insan hakları ile ilgili açık hükümlere yer verilmemiş, ilgili hükümlere ekonomik faaliyetleri düzenlemek amacıyla yer verilmiştir (Demir, 2007: 33-34). 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi'nde insan hakları ve demokratik değerlere yapılan atıflar ile AB, insan hakları ve demokratik prensiplere saygı kriterini dış ilişkilerine uygulamaya başlamıştır. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ise AB'nin uluslararası alanda kendi oluşum, gelişim ve genişlemesinin dayandığı demokratik değerlere uygun hareket etmesi ve bu değerleri geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir. AB'nin dayandığı değerler ise demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin evrenselliği ve bölünmezliği, insan onuruna saygı, eşitlik ve dayanışma prensipleri, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve uluslararası hukuka saygı olarak sıralanmıştır (Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 2012).

1995 yılı itibariyle AB, Komisyon'un üçüncü ülkeler ile imzalanacak anlaşmalarda demokratik prensipler ve insan haklarına saygının yer alması gerektiğine ilişkin tebliğ yayımlaması üzerine üye olmayan ülkeler ile ilişkilerinde de demokrasiye daha fazla yer ayırmaya karar vermiştir. Bu tebliğde insan haklarına ve demokratik değerlere saygı AB'nin akdi ilişkilerinin "vazgeçilmez unsuru" olarak adlandırılmıştır (Avrupa Komisyonu, 1995). 1997 Amsterdam Antlaşması ile AB "demokrasi, hukukun üstünlüğü ile insan hakları ve temel özgürlüklere saygının geliştirilip sağlamaştırılmasını" Ortak Dış ve Güvenlik Politikası oluşturma ve uygulamanın bir amacı olarak belirtmiştir (Avrupa Toplulukları Amsterdam Antlaşması, 1997: 9-10). Buna bağlı olarak, AB dış ilişkilerinde demokrasi teşvikini daha fazla vurgulayan ve gündeminde daha fazla yer ayıran bir aktör haline gelmiştir.

AB 1997 Lüksemburg Zirvesi ile Estonya, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya'yı; 1999 Helsinki Zirvesi ile Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'yi de genişleme sürecine dâhil etmiştir. 2004 ve 2007 yıllarında Türkiye dışındaki 10+2 aday ülkenin genişleme süreçlerinin tamamlanması ile Birlik 27 üyeli hale gelmiştir. 2013 yılında Hırvatistan'ın tam üyeliğe kabul edilmesi ile 28 üyeli halini alan AB'nin, bu genişlemeler ile hem dayandığı sınırlar ve yakın komşuları değişmiş, hem de AB'ye adaylıkları sürecinde bu ülkelerin demokrasileri üzerindeki etkisi derinleşmiştir. Genişleme politikası, AB'nin en başarılı dış politika aracı olarak görülmektedir. Balkır ve Soyaltın (2018: 1), Radaelli'nin

tanımından hareketle; “Birliğin siyasal, sosyal ve ekonomik dinamiklerinin ulusal söylemlere, kimliklere, siyasal yapılara ve kamu politikalarına egemen olan mantığın bir parçası haline gelme süreci” olarak tanımlanabilecek Avrupalılaştırmanın; AB’nin genişleme kararı ile birlikte Doğu Avrupa’ya kaydığını ve böylelikle aday ülkelerde liberal demokrasi prensibi doğrultusunda reformların yapılmasında AB etkisinin kayda değer olduğunu dile getirmektedir.

Schimmelfennig, Engert ve Knobel (2003: 495-496) AB’nin aday ülkelerde demokrasi ve insan hakları prensiplerini teşvikte temel stratejisinin “demokratik koşulluluk” olduğunu belirtmektedir. AB’nin koşulluluğu büyük oranda “pozitif koşulluluk” şeklinde uyguladığı görülmektedir. Pozitif koşullulukta demokrasinin yerleşmesi için talep edilen reformların üçüncü ülke tarafından gerçekleştirilmesi durumunda ödül verilmekte, reformların gerçekleştirilmemesi durumunda ise ödül esirgenmektedir. Negatif koşullulukta ise demokrasi ya da insan hakları prensiplerinin ihlalleri, ceza ya da yaptırım uygulanmasına yol açabilmektedir (Veebel, 2009: 208). Bu ceza ve yaptırımlar ticari ilişkilerin askıya alınması ve kalkınma yardımının kesilmesi vb. materyal unsurlara dayalı olabileceği gibi, diplomatik ilişkilerin askıya alınması ve uluslararası alanda kınama şeklinde de olabilmektedir (Eylemer, 2010: 28). Schimmelfennig, Engel ve Knobel (2002), AB’nin demokratik koşulluluğu “tepkisel güçlendirme” şeklinde uyguladığını, koşulların gerçekleşmemesi durumunda sadece ödülün esirgendiğini ve itaatsizlik/uyumama davranışını cezalandırmadığını tespit etmektedir. Böylelikle, AB’nin demokratik koşulluluğu genel olarak “ödül yoluyla güçlendirme” stratejisine dayanmaktadır. AB ödül olarak finansal yardım, AB iç pazarına erişim ve/veya kurumsal ilişkilerin güçlendirmesini önermektedir. (Schimmelfennig, Engert ve Knobel, 2003: 496).

Sedelmeier (2012: 20), adaylık sürecinin sonundaki ödül olan üyeliğe ulaşılması ile birlikte koşulluluk stratejisinin teşvik gücünü kaybedeceğine dikkat çekmektedir. Ancak; Birlik değerlerinin bir üye devlet tarafından ihlali söz konusu olduğunda, AB’nin üye ülkeler üzerindeki koşulluluk politikasını sürdürdüğünü savunmak mümkündür. Avrupa Birliği Antlaşması’nın 2.maddesinde AB’nin kurulu olduğu değerler “insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dâhil olmak üzere insan haklarına saygı” olarak tanımlanmaktadır. 7.maddede ise bu değerlerin bir üye devlet tarafından ihlali durumunda, öngörülen süreçlerin işletilmesi sonucunda ihlal tespitini yapılır ise, “ilgili üye devletin hükümet temsilcisinin Konsey’deki oy hakları da dâhil, Antlaşmaların bu üye devlete uygulanmasından kaynaklanan haklardan bazılarının askıya alınmasına” karar verilebileceği

belirtilmektedir. Böylelikle, koşulluluk ilkesi üyelikte cezai yaptırım ile birlikte ele alınmaktadır. Nitekim, Polonya'nın yargının bağımsızlığını tehlikeye düşürecek reformlar yapması ile ortak Avrupa değerlerini ve hukukun üstünlüğünü ihlal ettiği belirtilmiş ve 7.maddenin işletilebileceğine dair uyarıda bulunulmuştur (DW, 2017).

AB'nin üçüncü ülkelerde etki yaratmak için kullandığı bir diğer mekanizma ise sosyalleşmedir. Koşulluluğun aksine sosyalleşmede; AB politikalarının arkasında yatan fikir ve normları AB dışındakilere öğretme, aktarma, bu fikir ve normların uygun ve meşru olduğuna ikna etme ve bu şekilde davranış değişikliği yaratma çabası bulunmaktadır. Koşulluluk mekanizmasında AB etkisi ödüllerin büyüklüğüne, bu ödüllerin güvenilirliğine, reformların üçüncü ülke hükümetlerinde yaratacağı uyum maliyetlerinin azlığına ve AB'nin üçüncü ülke ile ilişkisinde asimetrik üstünlüğüne bağlı iken; sosyalleşme mekanizmasında AB etkisi sosyal öğrenmeye, iletişimin hükümetler arası kanalların ötesine geçmesine ve aktörlerin kendilerini Avrupa'ya ait olma ile özdeşleştirmelerine bağlıdır (Schimmelfennig, 2012: 8).

Soğuk Savaş sonrasında AB, Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri ile üyelik perspektifinin de içinde yer aldığı Ortaklık ya da Avrupa Anlaşmaları (Association or Europe Agreements) imzalayarak kurumsal ilişkileri güçlendirmiş ve PHARE ve daha sonra IPA (katılım öncesi araçları) ile finansal yardımda bulunmuştur. Yeni Bağımsız Devletler olarak adlandırılan ülke grubuna ise üyelik perspektifi verilmemiştir. Bu grup, üç Baltık devleti dışındaki tüm eski Sovyet ülkelerini kapsamaktadır. Bu ülkeler ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (Partnership and Cooperation Agreements) imzalanmış ve finansal yardım aracı olarak TACIS kullanılmıştır (Solonenko, 2009: 709). AB, bu programlar aracılığı ile planlanan yardımların gerçekleştirilmesini demokrasi ve insan hakları ile ilgili getirdiği koşulların sağlanmasına bağlamıştır.

AB'nin dış ilişkilerinde demokrasi ve insan hakları temelli ortak değer ve normlara yaptığı vurgu ile normatif bir güç olması iddiası (Manners, 2002) aynı zamanda rasyonel bir tercih olarak yorumlanmaktadır (Del Sarto, 2016). Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni ve belirsiz tehditlerin, ortaya çıktıkları ülke sınırları ile kalmayıp AB sınırları içerisine sıçrayabilecek olması; demokrasi teşvikinin AB güvenlik politikasının stratejik hedefi olarak belirlenmesini gerektirmiştir. Demokrasi teşviki hem AB hem de müttefiklerinin güvenliği açısından önemli görülmektedir (Powel, 2009: 63). Demokrasinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi AB dış politikasının amaç ve aracı olmakla birlikte, demokrasinin teşviki ile güvenlik ve istikrar arasında bir çatışma olduğu

durumlarda AB'nin önceliği her zaman güvenliğe verdiği dile getirilmektedir. (Olsen, 2002: 133; Börzel ve Lebanidze, 2017: 17-18).

AB'nin demokrasi gündemi ile doğal kaynakların serbest akışı, yasa dışı göç alanında işbirliği arasında çıkar çatışması bulunmakta ve bu ilgi alanları demokrasi teşvikinin amaçlandığı rejimlerin desteğini gerektirmektedir (Hanau Santini ve Hassan, 2012: 66). Kendi istikrarını korumak için istikrarsız çevresine temel değerlerini ihraç etmeye çalışan AB, bunu yaparken ortaklıklar ve uluslararası güvenlik diyalogları oluşturmaktadır (Eriş, 2012: 244). Weaver (2000: 268), AB'nin kendisine karşı bir savaş beklentisi olmamasına rağmen, kıtanın geri kalanı güvensizlik ve yoksulluk içindeyken kendisini güvende hissedemeyeceğini ve refahı sürdürmeyeceğini dile getirmiştir. Bu durumun en önemli dışavurumu Avrupa Komşuluk Politikası'dır. 2003 yılında yayımlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi çerçevesinde Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri tehditlerin yerini farklı ve iç-dış ayrımı yapmayı zorlaştırıcı tehditlere bıraktığının altı çizilmiştir. Strateji belgesinde sınırlarında şiddetli çatışma, kaçakçılık, terörizm, nükleer silahların yayılması ve organize suç riski altında bulunan komşuların Avrupa için sorun teşkil ettiği belirtilmiştir. Reformların ve iyi yönetişimin teşviki için faydalı olabileceği savunulan ticaret, kalkınma politikaları ve yardım programları çözüm önerileri arasında yer almıştır (Avrupa Güvenlik Stratejisi, 2003: 2-8). Böylelikle, 16 ülkeye yönelik olarak "daha geniş Avrupa" girişimi ile Avrupa Komşuluk Politikası başlatılmıştır. Komşu ülkelerde istikrar ve refahı artırmayı amaçlayan bu politikada Güney komşuları Cezayir, Fas, Filistin Yönetimi, İsrail, Libya, Lübnan, Mısır, Suriye, Tunus ve Ürdün; Doğu komşuları ise Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna olarak belirlenmiştir. Komşuluk Politikası ile demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi Avrupa norm ve değerlerini paylaşan bir "dost çemberi" kurulması amaçlanmaktadır. Bu politikanın altında yatan temel gerekçenin ise dış güvenlik kaygıları olduğunu söylemek mümkündür (Balkır ve Soyaltın, 2018: 92-93).

Mayıs 2011'de revize edilmiş Avrupa Komşuluk Politikası'nda demokrasi, istikrar ve refah vurgusu yapılırken; 2014 yılında ise savunmasız gruplara önem verilmesinin yanı sıra güvenlik ve istikrar vurgusu yapılmıştır (Dandashly, 2017: 66). 2015 yılında revize edilen politika kapsamında AB'nin kendi istikrarının demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve açık ekonomiye dayalı olduğu belirtilirken güvenlik-istikrar bağlantısının baskın olduğunun altı çizilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2015: 2). Haziran 2016 tarihli AB Küresel Stratejisinde ise demokrasi yerine Avrupa halklarının güvenliğine, sert güce ve Orta Asya ve Orta Afrika'ya doğru uzanan devlet ve toplumların direnç kabiliyetinin artırılmasına odaklanılmıştır (Avrupa Birliği Küresel Stratejisi, 2016). Uzun vadedeki

amaç ise yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele ederek, insanların ve toplumların direncini artırıp sosyo-kültürel değişimi ortaya çıkarabilmektir (Biscop, 2016: 2).

Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Gündeminde Kalkınma Unsuru ve Demokrasi-İstikrar İkilemi

Avrupa Birliği demokrasinin belirli ve tek bir tanımını yapmamaktadır. Belli bir tanımdan kaçınmanın AB'ye demokrasi teşvikinde esneklik sağladığını söylemek mümkündür. Birlik, demokratik koşulluluk stratejisini ilk kez Yunanistan (1981), Portekiz ve İspanya (1986) genişlemelerinde kullanmıştır. Demokrasinin oldukça genel koşulları ele alınmış; adil ve özgür seçimler, demokratik anayasa ve siyasi partilerin varlığı üyelik için şart koşulmuştur (Erdemir, 2012: 98). 1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi ile AB üyeliğinin önüne siyasal ve ekonomik koşullar getirilmiş ve MDA ülkelerinin adaylık süreci ile başlayarak genişleme politikasında bu koşullar uygulanmıştır. Kopenhag kriterleri çerçevesinde, aday ülkelere üyeliğin önündeki şu koşulları sağlama yükümlülüğü getirilmiştir: demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarına saygıyı ve korumayı garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmak; iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve AB içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesine sahip olmak. Bu koşullara ek olarak, üye olacak devletin siyasi birlik ile Ekonomik ve Parasal Birlik hedeflerine bağlı olup üyelik yükümlülüğünü üstlenme kapasitesine sahip olmasının beklendiği belirtilmiştir (Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirisi, 1993: 13). Kopenhag kriterleri çerçevesinde Ekonomik ve Parasal Birlik hedeflerine atıf yapılması, AB'nin demokratikleşme ile ekonomik göstergeler arasında kurduğu bağlantıyı göstermesi açısından önemlidir. Bu hedefler Maastricht Kriterleri çerçevesinde fiyat istikrarı, kamu maliyesinin sağlamlığı ve sürdürülebilirliği, uzun vadeli faiz oranlarına bağlı yakınsamanın sağlamlığı ile döviz kuru istikrarına ilişkin birtakım kıstasların sağlanması olarak belirlenmiştir (Avrupa Komisyonu).

AB'nin 1990'lı yıllarda ortaklık kurduğu yakın komşularına yönelik başlattığı PHARE ve TACIS finansal yardım programlarında, bütçelerin büyük oranda ekonominin yeniden yapılandırılması ve piyasa ekonomilerinin yaratılmasına ayrıldığı, demokrasi teşvikine doğrudan ayrılan bütçelerin ise oldukça kısıtlı kaldığı görülmektedir. (Solonenko, 2005: 62). Olsen (2002: 136); piyasa ekonomilerinin geliştirilmesine odaklanılmasının arkasındaki nedenin, demokrasinin iktisadi gelişmenin sonucunda ortaya çıkacağı düşünülmesi olduğunu belirtmektedir. 2000-2006 yılları arasında uygulanan Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa İnisyatifi ile 2007-2013 yılları

arasında uygulanan Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı (EIDHR) kullanılarak AB üyesi olmayan ülkelerde demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklerin güçlendirilmesi ile sivil toplumun siyasi reformun itici gücü haline gelmesi için destek ayrılmıştır. AB, Kalkınma İşbirliği Aracı (DCI) ile gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılması başlıca hedefi doğrultusunda insan hakları, demokrasi, iyi yönetim ve insani gelişmişliğin artması için kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma ile sivil toplumun güçlendirilmesini hedeflemektedir (Avrupa Komisyonu, DCI).

Carothers (2009: 5), kalkınmaya yönelik bu yaklaşımın geniş bir demokrasi kavramı üzerine dayandığını ve eşitlik ile adaleti kapsadığını belirtmektedir. Bu yaklaşımda, demokratikleşme siyasi ve sosyo-ekonomik gelişmenin yaratacağı yavaş ve etkileşimli bir süreç ile gerçekleşmekte; yönetim ve iyi işleyen bir devletin inşasını sıklıkla vurgulayan, siyasi ve sosyo-ekonomik sektörlerde uzun dönemli ve kademeli değişimi gözeten bir demokrasi yardımı araçsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda, AB'nin demokrasi teşviki seçimlere ve siyasi özgürlüklere odaklanan demokrasinin daha dar bir anlayışı olarak görülebilecek siyasi yaklaşımın ötesine geçmektedir. Devlet kurumlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi; sivil toplumun güçlendirilmesinin yerel düzeyde hizmet sağlanmasına ve kalkınmaya yönelik projeler ile birlikte ele alınması; demokrasi ve insan haklarının iyileştirilmesine verilen desteğin siyasi ve sivil hakların yanı sıra sosyal ve ekonomik haklar ile birlikte ele alınması ile seçimlerin uzun vadede gerçekleşecek siyasi değişim için bir basamak olarak görülmesi AB'nin demokrasi teşviki anlayışında öne çıkan hususlardır (Carothers, 2009: 6-16). Youngs (2007: 67-68), AB'nin demokrasi teşviki politikalarında demokrasiyi bir sonuç olarak değil, süreç olarak gördüğünün altını çizmektedir. Bu kapsam da AB, siyasi reformları sosyal ve ekonomik modernleşme sürecinin bir parçası olarak görmektedir.

Ayrıca, demokrasiye ilişkin teşvik ettiği unsurların bölgelerin ve ülkelerin kendi iç dinamiklerine ve AB'nin çeşitli bölge ve ülkelerdeki çıkarlarına göre şekillendiğini söylemek gerekmektedir. Genişleme politikasından sonra AB norm ve kurallarının aktarılmasında en başarılı örnek olabilecek Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Doğu ve Güney komşularına karşı farklı demokrasi teşviki politikaları uygulanmaktadır. Komşuluk Politikası çerçevesinde teşvik yapısı malların, hizmetin, sermayenin serbest dolaşımı ve vize kolaylığı anlaşmaları üzerine kurulmuştur (Sasse, 2008: 301). Ödülün tam üyelik dışında bir vaat olması, AB'nin demokrasi teşvikindeki etkinliğini kısıtlayıcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası'nda işbirliği için sunulan tekliflerin yeterince güçlü olmaması ve AB'ye katılım vaadi gibi geleceğe dair bir beklentinin/ödülün yaratılmaması, süreci sınırlandırmaktadır. Ukrayna, Moldova ve

Gürcistan gibi ülkeler AB'nin çok az vaatte bulunduğunu düşünürken; Azerbaycan ve Güney ortaklığındaki bazı ülkeler de AB'nin ılımlı ödülleri sunarken çok fazla uyum ve reform beklediğini düşünmektedir (Lehne, 2012: 7).

Börzel ve Lebanidze (2017: 17) AB'nin komşuluk bölgesinde demokrasi ve hukukun üstünlüğünü teşvik etmede başarısız olduğunu ileri sürmektedir. Bu başarısızlığın sebebi olarak ise, üyelik vadinin yoksunluğundan ziyade; demokratik koşulluluk ilkesinin seçici şekilde uygulanması ve demokrasi ile istikrar arasında ikilemin bulunduğu durumlarda AB tarafından istikrarın tercih edilmesi gösterilmektedir. AB'nin Komşuluk Politikası kapsamında iki bölgeye farklı politikalar uygulaması, Güney komşularına yönelik Akdeniz için Birlik ve Doğu komşularına yönelik Doğu Ortaklığı Girişimi ile de somutlaşmaktadır.

AB, Gürcistan ve Ukrayna'da sırasıyla 2003 ve 2004 yıllarında yapılan hileli seçimlerin sonuçlarını tanımamış, iktidara baskı uygulamış, sivil toplumu güçlendirmiş ve Gürcistan'da yaptırım uygulamaya kadar gitmiştir (Börzel ve Lebanidze, 2017: 19). AB, Ukrayna ile ilişkilerinde demokratik koşulluluk ilkesini uygulamış, Ortaklık Anlaşması müzakerelerinin başlamasını demokrasinin sağlamaştırılması için yapılan reformların ilerlemesine, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler insan hakları organları ile işbirliği ve uluslararası standartlara uyum koşuluna bağlanmıştır (AB-Ukrayna Eylem Planı, 2005). 2006 parlamento ve 2007 başkanlık seçimlerinin özgür ve tarafsız şekilde gerçekleştirilmesinin karşılığında ise ödül olarak Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması müzakerelerine başlanmıştır (Ferreira-Pereira ve Vieira, 2015: 8). AB'nin demokrasi teşvikinde en başarılı bulunduğu örnek olan Ukrayna'da yolsuzluk, ifade ve basın özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü prensiplerinin ihlalleri durumlarında ise herhangi bir yaptırımda bulunmadığı, pozitif koşulluluk uygulaması ile ılımlı tepkiler verdiği görülmüştür (Franke vd., 2010: 158).

Benzer şekilde otoriter bir rejim tarafından yönetilen ve AB'nin önemli çıkarlarının söz konusu olmadığı Belarus'ta yaptırım dâhil, koşulluluk ilkesi tam olarak uygulanmıştır. AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi 2004 yılında Belarus'ta gerçekleştirilecek olan parlamento seçimlerine dair endişelerini dile getirmiş; sivil toplumun ve demokratikleşmenin desteklenmesi için yapılan yardımların sınırlandırılması, hükümet yetkililerine vize yasağı uygulanması gibi bir dizi kısıtlama tedbiri önermiştir. Daha sonraki yıllarda hükümet yetkililerine seyahat yasağı, bazı vatandaşların varlıklarının dondurulması, ülkeye silah ambargosu gibi yaptırımlar uygulanmıştır (Korosteleva, 2012: 66). Bununla birlikte önemli insan hakları ihlallerine

rağmen, önemli bir enerji ortağı olan Azerbaycan'da bu ilke uygulanmamıştır (Lehne, 2014: 10). AB'nin enerji ihtiyacı, siyasi gündemini belirlemeye başlamış, bu durum da AB'nin Azerbaycan'ın reform süreci üzerindeki etkisini azalmıştır. İnsan hakları ve gazeteciliğe ağırlık veren hükümet dışı örgütlerin kapatıldığı; sivil toplum kuruluşlarının Batı'nın verdiği hibelere erişiminin engellendiği ve topluma yönelik ciddi baskının olduğu durumda bile AB'nin tepkisi ılımlı olmuştur (Inayah ve Forbrig, 2015: 12). AB'nin enerji politikaları, enerji zengini ülkelerle ilişkilerinde demokratikleştirme teşviki ve değerlendirme gücünü zayıflatmaktadır.

Gürcistan ve Ukrayna'da izlenen politikaların aksine AB, Ermenistan ve Azerbaycan'a demokratik koşulluluk ilkesini uygulamada istikrar gösterememiştir. Demokrasinin temel prensiplerine ve hukukun üstünlüğüne ilişkin ihlallerde bulunan Azerbaycan hükümetinin eleştirilmesine rağmen, finansal yardım demokrasinin iyileştirilmesine yönelik reformların gerçekleştirilmesine bağlanmamış ve ikili enerji ve ticaret ilişkileri artırılmıştır. Ermenistan'da da benzer şekilde hareket eden AB, seçimleri eleştirmenin ötesine gitmeyerek ülkedeki demokrasi ve insan hakları ihlallerine karşı bir yaptırımda bulunmamıştır (Börzel ve Lebanidze, 2017: 20). Ermenistan, komşuluk politikası çerçevesinde başlatılan süreçte ekonomik kaygılarla hareket etmiş ve ilişkilerin yönünü ekonomik gelişimini artırma ihtiyacı şekillendirmiştir. Bununla birlikte AB de Ermenistan'ın demokratikleşmesi için hayati önem taşıyan, bölgesel çatışmaları sonlandıracak uzun vadeli reformlar gerçekleştirmesini beklemiş ve Ermenistan'daki finansal ve ekonomik kapasitesinden yararlanarak koşulluluk ilkesini belirli bir seviyede ilerletmeyi hedeflemiştir. Ancak bu yaklaşım Ermenistan'da siyasi dönüşümü başlatamamıştır (Simao, 2012: 197). Ermenistan'da ekonomik kayırmacılık, çok partili siyasi hayatın fiiliyatta olmaması, sivil katılımın eksikliği ve dönem dönem hukukun üstünlüğünün çiğnenmesi nedenleriyle taraflar arasında uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır (Freire ve Simao, 2013). Ancak, Batı'nın kayıtsızlığı ve ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesine devam edilmesi Ermenistan'da demokratikleşme sürecinin aksine otoriter rejimin hayatta kalmasına katkıda bulunan bir faktör olarak görülmektedir (Börzel ve Lebanidze, 2017: 20).

AB'nin Doğu komşularına yönelik izlediği demokrasi teşviki politikalarının önündeki en önemli kısıtlardan biri, Rusya faktörüdür. AB, 1990'lı yıllar boyunca eski Sovyet ülkeleri ile ilişkilerini özellikle enerji ve ticaret ilişkileri açısından önemli bir ortak olan Rusya'yı kendisine düşman etmeyecek şekilde kurgulamıştır. Eski Sovyet ülkeleri ile mevcut tüm kurumsal ilişkiler Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları, Ortak Stratejiler, vize kolaylığı anlaşmaları ve Rusya'nın içinde yer almayı reddettiği Avrupa Komşuluk

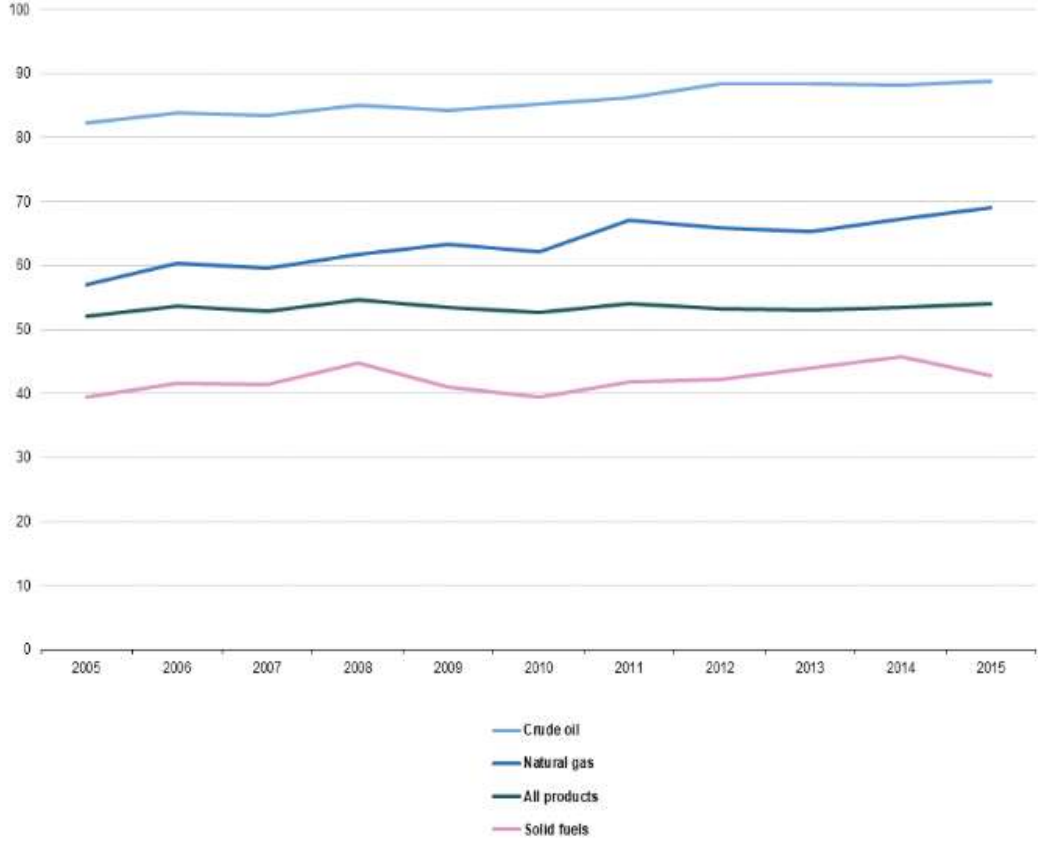
Politikası, Rusya'yı da dâhil edecek şekilde kurulmuştur. AB'nin izlediği bu "önce Rusya" politikası (Solonenko, 2009: 714-715), Doğu Ortaklığı ülkeleri ile kurulan ilişkiler kapsamında da sürdürülmüştür. Örneğin, 2008 yılında oluşturulan Karadeniz Sinerjisi'ni bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye üye olması ile birlikte AB bir Karadeniz gücü haline gelişir. Bu bağlamda, Karadeniz Sinerjisi bölge ülkeleri ile ilişkilerini sürdürmede Avrupa Komşuluk Politikası'na tamamlayıcı bir girişim olarak ele alınmıştır. Bölgenin tüm önemli aktörlerini –Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Moldova ve Türkiye- bir araya getirerek enerji, ulaşım, çevre ve güvenlik alanlarında bölgesel işbirliğini geliştirme hedeflenmiştir (Tsantoulis, 2009: 2). Girişim, ayrıca 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan savaşının AB-Rusya ilişkileri üzerinde yaratacağı muhtemel gerilimleri yumuşatmak için yeni bir bölgesel oyun alanı olarak görülmüştür (Gültekin-Punsmann ve Nikolov, 2008: 115).

AB'nin dönüştürücü etkisini kısıtlayıcı bir diğer etmen Rusya'nın AB'nin Doğu komşularında sahip olduğu siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel nüfuzdur. Örneğin, 2013 yılında Litvanya'da düzenlenen Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması'nın Ukrayna ile imzalanması ve Moldova, Gürcistan ve Ermenistan ile müzakerelerin başlatılması planlanmıştır. Ancak; Rusya'nın bu ülkelere karşı ticari yaptırım uygulama kararı ile enerji tedarikinde kesintiye gitmesi ve Ermenistan örneğinde askeri desteği çekeceğini açıklaması, ilgili ülkeler üzerindeki Rusya baskısını artırmıştır. Sonuç; Ukrayna'nın anlaşmayı imzalamadan çekilmesi ve Rusya'nın AB karşıtı bu davranışı Ukrayna'ya 11 milyar avroluk kredi vererek, ticari yaptırımı kaldırarak ve doğalgaz fiyatını indirerek ödüllendirmesi olmuştur (Lehne, 2012: 8).

Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü ülkelerde AB etkisini kırmaya yönelik uyguladığı "çapraz koşulluluk" karşısında AB'nin yumuşak gücünün azımsanmaması gerektiğine bir örnek AB'nin Ukrayna politikalarıdır. AB ile imzalanacak anlaşmadan geri çekilmenin ateşlediği Meydan Olayları sonrasında Ukrayna'da hükümet değişmiş ve Rusya yanlısı hükümetin devrilmesine Rusya'nın cevabı Kırım'ın ilhakı olmuştur (De Spiegeleire, 2015: 24-25). AB'nin cevabı ise, Kırım'ın ilhakının tanınmaması ve Rusya'ya yaptırım uygulanması olmuştur. Kırım, Sivastopol ve Rusya'ya yönelik yaptırımlar 2014 Mart ayından başlayarak diplomatik tedbirleri, mal varlığının dondurulması ve seyahat kısıtlamaları kapsamında bireysel kısıtlayıcı tedbirleri ve ekonomik işbirliğine yönelik kısıtlamaları kapsamaktadır (Avrupa Birliği Konseyi, 2018). Yaptırım kararı, toprak bütünlükleri ve egemenliklerine karşı yoğun Rusya korkusu hisseden ve bu korku karşısında Avrupa bütünleşmesini güvenliklerini artırıcı bir şemsiye olarak gören Polonya, Estonya, Letonya ve Litvanya gibi eski komünist ülkeleri tarafından

desteklenmiştir. Ancak, Rusya ile yakın ticaret ilişkileri bulunan ve Rusya'ya enerji bağımlılığı yüksek Güney Kıbrıs, Yunanistan, İtalya, Macaristan, Bulgaristan ve Almanya gibi ülkeler tarafından isteksizlikle karşılanmıştır (Dempsey, 2014).

Şekil 2: AB-28'in Enerji Bağımlılığı Oranı (2005-2015)

Kaynak: Eurostat, “Energy production and imports”, 2017.

AB enerji sektöründe net ithalatçı konumundadır. Enerji bağımlılığına bakıldığında, Şekil 2’den görüleceği üzere ham petrol, doğalgaz ve katı yakıtta AB’nin enerji bağımlılığı 2005-2015 yılları arasında kapsayan 10 yıllık dönemde artış göstermiştir. Bu dönem boyunca, Rusya AB’nin katı yakıt, ham petrol ve doğal gaz ithalatında birinci sırada yer almıştır (Şekil 3). Üye devletler arasındaki çıkar uyumsuzluklarına ve Rusya’ya enerji bağımlılığına rağmen, AB’nin Kırım ilhakı ve Ukrayna krizi sonrası Rusya’ya yönelik yaptırım kararını alıp günümüze kadar sürdürebilmesi, AB’nin normatif değerlere verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.

AB’nin Güney komşularının yer aldığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki demokrasi teşviki politikalarına bakıldığında, demokrasi teşvikinden ziyade bölgedeki siyasi

istikrarsızlık ve çatışmadan kaynaklanan güvenlik tehditlerine odaklanıldığı görülmektedir. AB açısından bu bölgede demokrasinin teşviki ve istikrarın sağlanması arasında bir ikilem bulunmaktadır. Börzel ve van Hüllen (2014: 1033), bölgede bulunan otoriter rejimlerin demokratikleşmesinin en azından kısa vadede istikrarsızlık yaratması riski taşıdığını ve bu sebeple AB tarafından Komşuluk Politikası kapsamında birbirini tamamlayıcı olarak görülen demokrasi ile istikrar arasında bir ikilem bulunduğunu dile getirmektedir. Pace (2009: 43-44) AB'nin bu bölgede iktidardaki rejimleri demokratik reform yapmaları için zorlaması durumunda terörle mücadele ve istikrar üzerine kurulan ortaklıklarının zarar göreceğinden duyduğu endişe ile hareket ettiğini dile getirmektedir.

Akdeniz bölgesindeki otoriter rejimler yıllarca AB'nin terör ve yasadışı güç ile mücadelesinde ve Güney sınırlarında barış ve istikrarı sağlamada müttefiki olmuş (Dandashly, 2014: 38), AB'nin bölgeye istikrar odaklı yaklaşımı demokratikleşme söyleminin güvenilirliğini sarsmıştır (Börzel ve Lebanidze, 2017: 24). Örneğin; Mısır'da Hüsnü Mübarek'in otoriter yönetimi hukukun üstünlüğünün gelişmesini ve demokrasinin yerleşmesini engelleyen başlıca unsur olmasına rağmen, AB içinde Mübarek yönetiminin seçmen sindirme ve manipülasyon taktiklerini değiştirmek için ciddi bir baskı ortaya çıkmamıştır (Pace, 2009: 43). AB, Arap Baharı ile Mübarek rejiminin düşmesi sonrasında yeni hükümete demokratik geçiş için ayırdığı finansal desteği artırmış, demokratik yollarla seçilmiş Cumhurbaşkanı Mursi'ye karşı yapılan askeri darbe sonrasında finansal desteğini durdurma tehdidinde bulunmuştur (Dandashly, 2014). Ancak, siyasi diyaloga zarar vereceğinden endişe edildiği için tehdit gerçekleştirilmemiştir (Pawlak ve O'Donnell, 2013). Arap Baharı'ndan sonra AB'nin bölgede demokrasi teşvikinde pozitif koşulluluk uyguladığı tek ülke Tunus olmuştur. Siyasi reformların gerçekleştirilmesi için finansal yardım artırılmış, sivil toplumun güçlendirilmesi için yakın siyasi diyalog kurulmuş ve teşvik yoluyla reformların gerçekleştirilmesinde başarı kaydedilmiştir (Börzel ve Lebanidze, 2017: 21). 2011 yılında Tunus'a ayrılan 80 milyon avroluk yardım, 2013 yılında 150 milyon avro civarına çıkarılarak, yeni oluşan koşulların gereklerine göre şekillendirilmiştir (Pierini, 2014).

AB'nin özellikle Güney komşularına yönelik demokrasi teşviki politikasını şekillendiren etkenlerden birinin üye devletlerin tekil çıkar ve politikaları olduğunu belirtmek gerekmektedir. Menon (2008), üye ülke önceliklerinin Birliğin önceliklerinin önüne geçmesi durumunda da AB'nin demokrasi teşvikinin kısıtlanabileceğine dikkat çekmektedir. Örneğin, 1995 yılında Barselona Konferansı'nda AB, Fransa ve İspanya'nın Akdeniz bölgesindeki çıkarları ve tarihi bağları sebebiyle başını çektiği bir Avrupa-Akdeniz ortaklığı oluşturulması için öncelik vereceğini teyit etmiştir. Ancak demokrasiye

özel bir referans verilmemiş, AB'nin Akdeniz bölgesindeki çıkarlarını ilerletmek için "siyasi diyalog" aracılığı ile ilişkilerin sürdürüleceği belirtilmiştir (Barbé, 1998: 117–127). Cezayir örneği üzerinden de görülebileceği üzere, AB dış politikasına üye devletlerin - Fransa'nın- tekil öncelikleri hâkim olmuştur. 1994 yılında Fransa Dışişleri Bakanı Alain Juppe'nin, AB'nin tek rolünün Cezayir hükümetine ekonomik ve finansal destek sağlamak olduğunu dile getirmiş olması çarpıcıdır. Fransa, Birlikten bağımsız olarak kendi yardımlarını artırmış ve AB üyelerini ülkenin yönetimindeki askeri hükümete geniş krediler vermeye ikna etmiştir. AB, ülkede giderek artan şiddet olaylarına rağmen, ekonomik yardımların yanı sıra askeri lider Liamine Zeroual'a verdiği desteği sürdürmüştür. Bu durum, demokrasi teşviki ile AB'nin çıkarlarının çatışması durumunda AB'nin demokrasi teşvikini tercih etmediğini örneklendirmektedir (Olsen, 2002: 141).

Crawford (2005: 573-580), Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde AB'nin kalkınma yardım programlarının herhangi bir siyasi unsuru bulunmadığını, siyasi yardım adı altında yapılan yardımların demokrasi ile doğrudan ilgisi olmadığını ve bu bölgede AB'nin demokrasi anlayışının halkın egemenliğinin artırılmasından ziyade devletin gücünü sınırlamaya yönelik olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir deyişle; AB bu bölgede, demokratik yönetişimin kural ve ilkelerinden ziyade, kendi çıkarlarından kaynaklanan motivasyonla hareket etmektedir. Sahra-altı Afrika'da da AB'nin benzer şekilde hareket ettiğini vurgulayan Crawford, AB'nin demokrasi teşvikine değil, siyasi istikrar ve güvenlik meselelerine, özellikle de çatışma çözümüne odaklandığını dile getirmektedir. Bu bağlamda AB'nin motivasyonu Avrupa'ya artan göç ve iltica başvurularının artmasının önüne geçmek için demokrasi teşvikinden ziyade, bu ülkelerdeki istikrarın sağlanmasıdır (Crawford, 2005: 589).

Del Biondo (2011: 659-661) ise AB'nin Sahra-altı Afrika bölgesinde yürüttüğü demokrasi teşviki politikalarının uluslararası kalkınma gündeminden etkilendiğini belirtmektedir. AB, Cotonou Anlaşması çerçevesinde Afrika-Karaiip-Pasifik ülkeleri ile olan ilişkilerinde demokrasi söyleminin ötesinde iyi yönetişime vurgu yapmaktadır. 2006 yılında Komisyon'un yayımladığı tebliğde iyi yönetişim; hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, demokratikleşme süreçlerine destek, şeffaf yönetim, bilgiye erişim, insan güvenliği, temel sosyal hizmetlere erişim ve sürdürülebilir kalkınma gibi unsurlar ile birlikte ele alınmıştır (Avrupa Komisyonu, 2006). Del Biondo (2011: 661-663) iyi yönetişimin hem demokrasiyi güçlendirdiğini, hem de kalkınma ve liberalleşmenin ön şartı olarak görüldüğünü dile getirmektedir. AB, bu ülkelere yönelik temel finansal yardım aracı olarak Avrupa Kalkınma Fonu'nu kullanmakta ve demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, kamu sektörünün ve devlet dışı

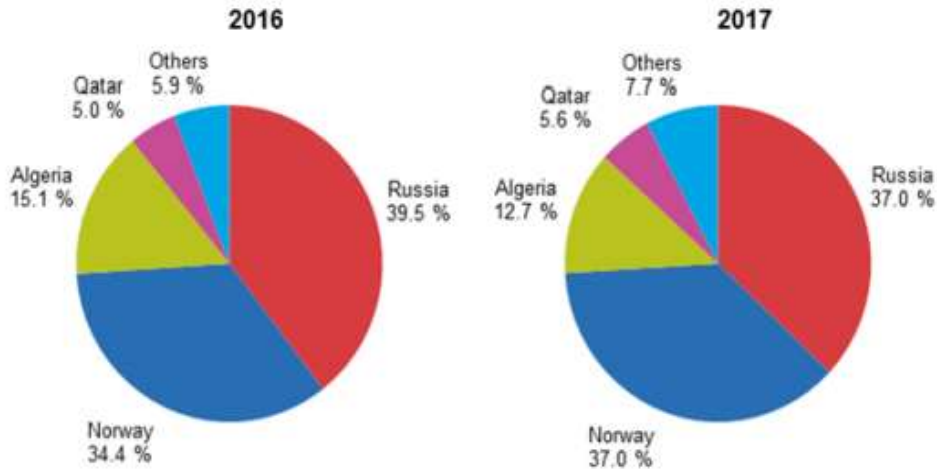
aktörlerin kapasitesinin güçlendirilmesini desteklemektedir. EIDHR ile sivil toplum, seçimler ve çatışmaların önlenmesi alanlarına odaklanılmaktadır. Bölgeye yönelik demokratik koşulluk ilkesinin uygulanmasında ise AB'nin seçici davrandığı görülmektedir. Cotonou Anlaşması ile demokratik koşulluk ilkesine bağlanan finansal yardımlar, AB tarafından ancak hileli seçim ya da darbe durumlarında etkinleştirilmiş, siyasi haklar ve sivil özgürlükler bakımından demokrasinin zayıf olduğu ülkelere yönelik herhangi bir yaptırımda bulunulmamıştır (Del Biondo, 2011: 667-668).

Şekil 3: AB-28'in Birincil Enerji İthalat Kaynakları (2005-2015)

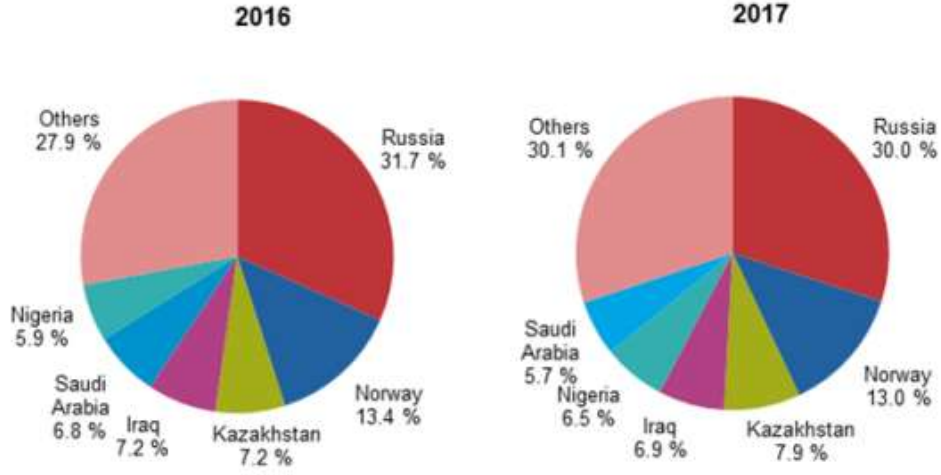
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Solid fuels											
Russia	20.2	21.4	21.5	22.7	20.2	22.8	22.8	23.0	25.8	25.8	25.8
Colombia	10.0	9.7	11.0	10.7	15.2	16.9	20.7	21.7	19.6	18.8	21.3
United States	6.5	6.7	7.9	12.2	11.8	14.2	15.7	20.6	19.5	18.3	14.0
Australia	11.2	10.3	11.3	10.2	6.5	8.9	7.7	6.6	6.7	5.6	8.1
South Africa	21.4	19.8	17.4	14.4	13.7	8.2	6.9	5.7	6.0	8.7	6.9
Indonesia	6.2	7.9	6.8	6.3	5.1	4.7	4.4	4.0	2.8	3.0	3.1
Canada	2.7	2.4	2.6	2.3	1.2	1.7	1.9	1.5	1.6	2.2	1.4
Mozambique	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.3	0.4
Ukraine	1.9	1.4	1.5	2.0	1.5	1.6	2.1	1.5	1.4	1.3	0.4
Others	19.9	20.4	20.0	19.2	17.8	20.9	17.6	15.6	16.2	15.8	18.6
Crude oil											
Russia	30.5	31.2	31.2	29.8	31.5	32.4	32.8	31.8	31.9	28.9	27.7
Norway	15.6	14.2	13.8	14.0	14.2	12.8	11.7	10.6	11.1	12.4	11.4
Nigeria	3.0	3.3	2.5	3.7	4.2	3.9	5.7	7.7	7.7	8.7	8.0
Saudi Arabia	9.8	8.3	6.6	6.4	5.3	5.5	7.6	8.3	8.2	8.5	7.5
Iraq	2.0	2.7	3.2	3.1	3.5	3.0	3.4	3.9	3.5	4.3	7.2
Kazakhstan	4.1	4.2	4.3	4.5	5.0	5.1	5.4	4.8	5.4	6.1	6.2
Azerbaijan	1.2	2.1	2.7	3.0	3.8	4.1	4.6	3.6	4.5	4.2	4.9
Algeria	3.2	2.3	1.7	2.4	1.5	1.2	2.4	2.7	3.7	4.0	4.0
Angola	1.1	0.7	1.9	2.4	2.5	1.5	2.0	1.9	2.6	3.2	4.0
Others	29.5	30.9	32.0	30.8	28.4	30.5	24.4	24.5	21.1	19.8	18.9
Natural gas											
Russia	34.0	33.0	32.1	31.2	27.8	26.8	26.3	27.8	32.4	29.7	29.4
Norway	20.2	21.7	23.3	23.7	24.5	22.9	22.1	24.9	23.6	25.0	25.9
Algeria	15.0	13.6	12.7	12.3	11.9	11.7	10.7	10.8	10.1	9.7	8.8
Qatar	1.3	1.5	1.8	1.9	4.6	8.1	9.6	6.8	5.2	5.5	6.1
Libya	1.4	2.1	2.5	2.4	2.4	2.2	0.6	1.5	1.4	1.7	1.7
Nigeria	2.9	3.6	3.8	3.3	2.0	3.4	3.6	2.8	1.4	1.2	1.6
Trinidad and Tobago	0.2	1.0	0.7	1.4	1.9	1.2	0.9	0.7	0.6	0.7	0.5
Peru	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.6	0.4	0.3	0.2
Turkey	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2	0.1	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2
Others	24.5	23.5	23.1	23.5	24.8	23.5	24.2	23.9	24.8	26.0	25.5

Kaynak: Eurostat, "Energy production and imports", 2017.

Şekil 4: AB Doğalgaz İthalatında Ticaret Ortaklarının Payı (2016-2017)

Kaynak: Eurostat, "EU imports of energy products –recent developments", 2018, s. 3.

Şekil 5: AB Petrol Ürünleri İthalatında Ticaret Ortaklarının Payı (2016-2017)

Kaynak: Eurostat, “EU imports of energy products –recent developments”, 2018, s. 4.

Şekil 3, 4 ve 5'te görüldüğü üzere AB'nin başta doğalgaz ve ham petrol/petrol ürünleri ithalatında Rusya'nın yanı sıra Doğu ve Güney komşuları oldukça önemli paylara sahiptir. AB'nin enerji kaynaklarına sorunsuz ulaşımı sağlaması enerjide dışa bağımlı bir aktör olarak ihtiyaçlarını sürdürmede birincil öneme sahiptir. Her iki komşuluk bölgesinde de demokratikleşme ile istikrar arasında bir çatışma söz konusu olduğunda, AB'nin istikrar lehine hareket etmesinde enerji bağımlılığının oldukça etkili olduğunu savunmak mümkündür.

Sonuç

Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde aday ülkelerin demokrasilerini sağlamlaştırmalarında yakaladığı başarı Avrupalılaşıma ve AB'nin demokrasi teşviki üzerine alanyazında geniş kabul görmektedir. AB'nin demokrasi teşvikindeki bu başarısı büyük oranda aday ülkelere güvenilir bir üyelik perspektifinin verilmiş ve müzakere sürecinde siyasi/demokratik koşulluluk ilkesinin kullanılmış olmasına atfedilmektedir. Ancak, genişleme politikası kapsamında koşulluluk ilkesinin yanı sıra, demokrasinin temel prensiplerine ilişkin normların ve değerlerin yerleşmesini/pekişmesini sağlayan sosyalleşme mekanizması da hayati öneme sahiptir. Sosyalleşme sürecinin ortaya çıkarması beklenen sonucu, aktörlerin tercih ve davranışlarını, ödüller ve koşullar yerine AB norm ve standartlarını içselleştirerek değiştirmeleridir. Macaristan ve Polonya gibi AB norm ve değerlerinden uzaklaşarak liberal demokratik ilkelerle bağdaşmayan

uygulamalarda bulunan üye devletler örneği üzerinden, AB için demokrasinin yerleşmesi açısından zorlu görevin demokratik ve norm ve değerlerin içselleştirilmesi olacağını söylemek mümkündür.

AB'nin en başarılı dış politika ve güvenlik stratejisi aracı olarak görülen üyelik vaadinin AB açısından sürdürülebilirliğini yitirdiği kabul edilmiştir. Başta Avrupa Komşuluk Politikası olmak üzere yakın ve uzak komşuları ile ilişkilerini, etrafında bir dost çemberi yaratarak sürdürmeyi amaçlayan AB, demokrasi teşvikini güvenlik stratejisinin bir parçası olarak ele almaktadır. Genişleme politikasında kullandığı demokratik koşulluluk ilkesini tüm bölgelerle kurduğu ilişkilerin bir parçası haline getiren AB, bu ilkenin uygulanmasında ise seçici davranmaktadır. AB'nin bu seçiciliği temel olarak güvenlik ve enerji kaynaklarına sorunsuz ulaşımaya dair duyduğu kaygılardan ileri gelmektedir. Çalışmada ele alınan özellikle Güney komşuları ile ilişkilerinde görüldüğü üzere, istikrar kaygıları demokrasi teşviki amacının önüne geçmektedir. Demokrasi-istikrar ikileminin yanı sıra, demokrasi teşvikin amaçlandığı ülkelerin iç dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda, AB'nin hâlihazırda belli bir seviyede demokratikleşmeyi başarmış ülkelerde demokrasinin pekişmesi için uygulayacağı politikalarda daha başarılı olacağını öngörmek mümkündür.

Resmi olarak bir demokrasi tanımı yapmayan AB'nin demokrasi kavramını geniş bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelere karşı oluşturduğu demokrasi teşviki gündeminde, demokrasinin siyasi unsurlarını kalkınma unsuru ile birlikte ele almaktadır. Ancak, demokratik koşulluluk ilkesinin seçici olarak uygulanması ile kalkınma odaklı yapılan finansal yardımların, özellikle otoriter yönetimlerin demokratikleşmede göstermelik ilerlemelerde bulunup AB yardımlarını alarak iktidarlarını güçlendirmeleri olasılığı her zaman mevcuttur. Bu durum da AB'nin üyelik perspektifi dışında oldukça kısıtlı başvurabildiği sosyalleşme mekanizmasının demokrasi teşvikindeki eksikliğini akla getirmekte ve genişleme politikası dışında AB'nin üçüncü ülkelerdeki dönüştürücü gücünü kısıtlamaktadır.

Kaynaklar

Balkır, C. ve Soyaltın, D. (2018) **Avrupalılaşıma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Barbé, E. (1998) "Balancing Europe's Eastern and Southern Dimensions", içinde **Paradoxes of European Foreign Policy**, Jan Zielonka (Der.), Londra: Kluwer Law International.

Barro, R. (1996) "Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study", National Bureau of Economic Research Working Paper.

Berman, S. (2009) "What to Read on Modernization Theory", Foreign Affairs, 12 Mart, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2009-03-12/what-read-modernization-theory>, (Erişim Tarihi: 16.05.2018).

Biscop, S. (2016) "The EU Global Strategy: Realpolitik with European Characteristics", Security Policy Brief, Sayı: 75.

Börzel, T.A. ve Lebanidze, B. (2017) "The transformative power of Europe' beyond enlargement: the EU's performance in promoting democracy in its neighbourhood", East European Politics, Cilt:33, Sayı:1, ss.17-35.

Börzel, T. ve van Hüllen, V. (2014), "One Voice, One Message, but Conflicting Goals: Cohesiveness and Consistency in the European Neighbourhood Policy", Journal of European Public Policy, Cilt: 21, Sayı: 7, ss. 1033-1049.

Carothers, T. (2009) "Democracy Assistance: Political vs. Developmental?", Carnegie Endowment, ss. 5-19.

Crawford, G. (2005) "The European Union and Democracy Promotion in Africa: The Case of Ghana", The European Journal of Development Research, Cilt: 17, Sayı: 4, ss. 571-600.

Dahl, R. A. (1972) *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

Dandashly, A. (2017) "EU democracy promotion and the dominance of the security-stability nexus", Mediterranean Politics, Cilt: 23, Sayı: 1, ss. 62-82.

De Spiegeleire, S. (2015) "From Assertiveness to Agression: 2014 as a Watershed Year for Russian Foreign and Security Policy", The Hague Centre for Strategic Studies, Hollanda.

Del Biondo, K. (2011) "Democracy Promotion Meets Development Cooperation: The EU as a Promoter of Democratic Governance in Sub-Saharan Africa", *European Foreign Affairs Review*, Cilt: 16, Özel Sayı, ss. 659-672.

Del Sarto, R.A. (2016) "Normative Empire Europe: The European Union, its Borderlands, and the 'Arab Spring'", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, Cilt: 54, ss. 215-232.

Demir, N. (2007) *Avrupa Birliği'nde Demokrasi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dempsey, J. (2014) "A Who's Who Guide to EU Sanctions on Russia", *Carnegie Europe*, <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=55036>, (Erişim tarihi: 22.05.2018).

Diamond, L. (1992) "Economic Development and Democracy Reconsidered", *American Behavioral Scientist*, Cilt: 35, Sayı: 4/5, ss. 450-499.

Diamond, L., Plattner, M.F., Chu, Y-H. ve Hung-Mao Tien, (1997) *Consolidating the Third Wave Democracies (Themes and Perspectives)*, Baltimore ve Londra: The John Hopkins University.

DW News, (2017) "European Commission triggers Article 7 against Poland", 20 Aralık, <http://www.dw.com/en/european-commission-triggers-article-7-against-poland/a-41873962>, (Erişim tarihi: 23.05.2018).

Eğilmez, M. (2012) "Büyüme Başka Şey Gelişme Başka", <http://www.mahfiegilmez.com/2012/09/buyume-baska-sey-gelisme-baska.html>, 7 Eylül, (Erişim tarihi: 25.05.2018).

Erdemir, B. (2012) "Türkiye'nin Siyasi Reform Sürecinde Avrupa Birliği'nin Demokratik Koşulluluğu", *TODAIE Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 45, Sayı: 4, ss. 95-117.

Eriş, Ö.Ü. (2012) "European Neighbourhood Policy as a tool for stabilizing Europe's Neighbourhood", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt: 12, Sayı: 2, 243-260.

Eylemer, S. (2010) "Avrupalılaşıma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği", *Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir*.

Ferreira-Pereira, L.C. ve Vieria, A.V.G. (2015) "Ukraine in the European Union's Partnership Policy: A Case of Institutionalized Ambiguity", *European Politics and Society*, Cilt: 16, Sayı: 2, ss. 143-158.

Franke, A., Gawrich, A., Melnykovska, I. and Schweickert, R. (2010) "The European Union's Relations with Ukraine and Azerbaijan", *Post-Soviet Affairs*, Cilt: 26, Sayı: 2, ss. 149-183.

Freire, M. R. ve Simao, L. (2013) "From words to deeds: European Union democracy promotion in Armenia", *East European Politics*, Cilt: 29, Sayı: 2, ss. 175-189.

Gültekin-Punsmann, B. ve Nikolov, K.Y. (2009) "European Union approaches to fostering synergies of cooperation and integration around the Black Sea", *South East European and Black Sea Studies*, Cilt: 8, Sayı: 2, ss. 109-128.

Gürsoy, Y. (2015) "Rejim Değişiklikleri: Otoriterleşme ve Demokratikleşme", içinde **Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar**, Sabri Sayan ve Hasret Dikici (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 75-100.

Hanau Santini, R. ve Hassan, O. (2012) "Transatlantic Democracy Promotion and the Arab Spring", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Cilt: 47, Sayı: 3, ss. 65-82.

Huntington, S. P (1991) **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**, Norman ve Londra: University of Oklahoma Press.

Inayeh, A. ve Forbrig, J. (2015) "Reviewing the European Neighbourhood Policy: Eastern Perspectives", *The German Marshall Fund of the United States, Europe Policy Paper 4/2015*.

Inglehart, R. ve Welzel, C. (2009) "How Development Leads to Democracy: What We Know About Modernization", *Foreign Affairs*, Cilt: 88, Sayı: 2, ss. 33-48.

Korosteleva, E. (2012) **The European Union and its Eastern Neighbours: Towards a more ambitious partnership?**, New York: Routledge.

Linz, J.J. ve Stepan, A. (1996) **Problems of Democratic Transition and Consolidation - Southern Europe, South America and Post-Communist Europe**, Baltimore: The John Hopkins University Press.

Lipset, S. M. (1959) "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *The American Political Science Review*, Cilt: 53, No: 1, ss. 69-105.

Manners, I. (2002) "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Cilt: 40, Sayı: 2, ss. 235-258.

McClintock, C. (2005), "Lipset's Legacy", *Journal of Democracy*, Cilt: 16, Sayı: 2, ss. 163-6.

Merkel, W. (2004) "Embedded and Defective Democracies", *Democratization*, Cilt: 11, Sayı: 5, ss. 33-58.

Menon, A. (2008) **Europe: The State of the Union**, Londra: Grove Atlantic.

Olsen G. R. (2002) "The European Union: An Ad Hoc Policy with a Low Priority", içinde **Exporting Democracy Rhetoric vs. Reality**, Peter J. Schraeder (Ed.), Colorado ve Londra: Lynne Rienner Publishers.

O'Neil, Patrick H. (2010) **Essentials of Comparative Politics**, Londra: W.W.Norton & Company Inc.

Özden, E. ve Erbay, E. R. (2017) "Demokrasi Ekonomik Kalkınmanın Ön Koşulu Mudur?", *Social Sciences Research Journal*, Cilt: 6, Sayı: 4, ss. 347-358.

Pace, M. (2009) "Paradoxes and contradictions in EU democracy promotion in the Mediterranean: the limits of EU normative power", *Democratization*, Cilt: 16, Sayı: 1, ss. 39-58.

Pawlak, J. ve O'Donnell, J. (2013) "Europe Shies Away from Cutting Aid for Egypt", Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-eu/europe-shies-away-from-cutting-aid-for-egypt-idUSBRE97K0WE20130821>, (Erişim tarihi: 19.05.2018).

Pierini, M. (2014) "EU Foreign Policy in the Arab World: Three (Bad) Examples", Carnegie Europe, 3 Temmuz, <http://carnegieeurope.eu/publications/?fa=56071>, (Erişim tarihi: 25.05.2018).

Pourgerami, A. (1988) "The Political Economy of Development: A Cross-National Casuality Test of Development-Democracy-Growth Hypothesis", *Public Choice*, Cilt: 58, Sayı: 2, ss. 123-141.

Powel, B. T. (2009) "The stability syndrome: US and EU democracy promotion in Tunisia", *The Journal of North African Studies*, Cilt: 14, Sayı: 1, ss. 57-73.

Przeworski, A. (1991) **Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America**, Cambridge: Cambridge University Press.

Przeworski, A. ve Limongi, F. (1997) "Modernization: Theories and Facts", *World Politics*, Cilt: 49, Sayı: 2, ss. 155-183.

Rueschemeyer, D., Stephens, E.H. ve Stephens, J.D. (1992) **Capitalist Development and Democracy**, University of Chicago Press.

Schimmelfennig, F., Engert, S. ve Knobel, H. (2002) “The Conditions of Conditionality: The Impact of the EU on Democracy and Human Rights in European Non-Member States”, Paper prepared for Workshop 4, “Enlargement and European Governance”, ECPR Joint Session of Workshops, Turin, 22-27 Mart.

Schimmelfennig, F., Engert, S. ve Knobel, H. (2003) “Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey”, JCMS, Cilt: 41, Sayı: 3, ss. 495-518.

Schimmelfennig, F. ve Scholtz H. (2008) “EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood”, European Union Politics, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 187-215.

Schimmelfennig, F. (2012) “Europenization beyond Europe”, Living Reviews in European Governance, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 1-31.

Schumpeter, J. A. (2003) **Capitalism, Socialism and Democracy**, Londra ve New York: Routledge.

Sedelmeier, U. (2012) “Is Europeanization Through Conditionality Sustainable? Lock-in of Institutional Change after EU Accession”, West European Politics, Cilt: 35, Sayı: 1, ss. 20-38.

Simao, L. (2012) “The problematic role of EU democracy promotion in Armenia, Azerbaijan and Nagorno-Karabakh”, Communist and Post-Communist Studies, Cilt: 45, Sayı: 1-2, ss. 193-200.

Sodaro, M. (2008) **Comparative Politics, A Global Introduction**, New York: McGraw Hill.

Solonenko, I. (2005) “The European Union as Democracy Promoter: The Case of Ukraine”, Roman Journal of Political Science, Cilt:5, Sayı:2, pp. 58-59.

Solonenko, I. (2009) “External Democracy Promotion in Ukraine: The Role of the European Union”, Democratization, Cilt: 16, Sayı: 4, ss. 709-731.

Sözen, Y. (2016) “Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler”, içinde **Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar**, Sabri Sayarı ve Hasret Dikici (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 45-74.

Tsantoulis, Y. (2009) “Black Sea Synergy and Eastern Partnership: Different Centres of Gravity, Complementarity or Confusing Signals?” International Centre For Black Sea Studies, Policy Brief 12.

Veebel, V. (2009) “European Union’s Positive Conditionality Model in Pre-Accession Process”, TRAMES, Cilt: 13 (63/58), Sayı: 3, ss. 207-231.

Weaver, O. (2000) **The EU as a Security Actor: Reflections from a Pessimistic Constructivist on post Sovereign Security Orders**, Londra: Routledge.

Youngs, R. (2007) “Democracy as Product versus Democracy as Process”, içinde **Democracy: Europe’s Core Value?**, Marieke van Doorn ve Roel von Meijenfeldt (Der.), Lahey: Eburon Delft.

Zakaria, F. (2013) “A Brief History of Human Liberty”, içinde **Essential Readings in Comparative Politics**, Patrick O’Neil ve Ronald Rogowski (Der.), New York: W.W.Norton & Company.

Resmî Kurum ve Kuruluşlara Ait Belgeler ve İnternet Kaynakları

Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (2011), T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara.

Avrupa Birliği Küresel Stratejisi, (2016) “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy” http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, (Erişim tarihi: 15.05.2018).

Avrupa Birliği Konseyi, (1993) “European Council in Copenhagen– Conclusions of the Presidency”. 21-22 Haziran, <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>, (Erişim tarihi: 25.05.2018).

Avrupa Birliği Konseyi, (2018) “EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine”, <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/>, (Erişim tarihi: 22.05.2018).

Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, (2012) “Consolidated Version of the Treaty on European Union”, Official Journal of the European Union”, C 326/13.

Avrupa Güvenlik Stratejisi, (2003) “A Secure Europe in a Better World”, Brüksel.

Avrupa Komisyonu, (1995) “Communication from the Commission on the Inclusion of Respect for Democratic Principles and Human Rights in Agreements between the Community and Third Countries”, COM(95) 216 Final, Brüksel.

Avrupa Komisyonu, (2003) “Communication on Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”, COM(2003) 104 Final, Brüksel.

Avrupa Komisyonu, (2006) “Governance in the European Consensus on Development”, DE 129.

Avrupa Komisyonu, (2015) “Joint Communication to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions”, Brüksel.

Avrupa Komisyonu, “Development Cooperation Instrument (DCI)”, https://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/dci_en.htm_en, (Erişim tarihi: 18.05.2018).

Avrupa Komisyonu, “Convergence criteria for joining”, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en, (Erişim tarihi: 25.05.2018)

Avrupa Toplulukları Amsterdam Antlaşması, (1997) “Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts”.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), “Human Development Index (HDI)”, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>, (Erişim tarihi: 28.05.2018).

EU Neighbourhood Library: An ENPI project, “EU-Ukraine Action Plan”, 2005, <http://www.enpi-info.eu/library/content/eu-ukraine-action-plan-0>, (Erişim tarihi: 25.04.2018).

Eurostat (2017), “Energy production and imports”, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports#_More_than_half_of_EU-28_energy_needs_are_covered_by_imports, (Erişim tarihi: 30.05.2018).